



HİKMET-AKADEMİK EDEBİYAT DERGİSİ  
[JOURNAL OF ACADEMIC LITERATURE]  
PROF. DR. M. ORHAN OKAY ÖZEL SAYISI  
YIL 6, ARALIK 2020

**Dr. Sabahattin KÜÇÜK**

Ankara/Türkiye  
ORCID 

**FATİH'İN KAYIP KADEHİ  
(CÂM-I CEM)**

FATİH'S LOST GOBLET  
(CÂM-I CEM)

Makale Türü: Araştırma Makalesi	Article Information: Research Article
Yükleme Tarihi: 11.12.2020	Received Date: 11.12.2020
Kabul Tarihi: 18.12.2020	Accepted Date: 18.12.2020
Yayımlanma Tarihi: 31.12.2020	Date Published: 31.12.2020

### İntihal / Plagiarism

Bu makale **turnitin** programında taranmıştır.  
This article was checked by **turnitin**.



### Atıf/Citation

Küçük, Sabahattin, "Fatih'in Kayıp Kadehi (Câm-ı Cem)", *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi [Journal Of Academic Literature]*, Yıl 6, Prof. Dr. M. Orhan Okay Özel Sayısı, Aralık 2020, s. 567-597.

Küçük, Sabahattin, "Fatih's Lost Goblet (Câm-ı Cem)", *Hikmet-Journal Of Academic Literature*, Year 6, Prof. Dr. M. Orhan Okay Special Issue, December 2020, p. 567-597.



[10.28981/hikmet.839126](https://doi.org/10.28981/hikmet.839126)



**Dr. Sabahattin KÜÇÜK**  
**FATİH'İN KAYIP KADEHİ**  
**(CÂM- I CEM)**  
**FATİH'S LOST GOBLET**  
**(CÂM-I CEM)**

**ÖZ**

İran'ın efsanevi hükümdar ve kahramanlarından Cem'e ait bir kadehin varlığı, edebî metinlerde sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Yedi değişik madenden yapıldığı söylenen bu kadehin içine bakıldığında bütün cihanın görüldüğü gibi efsaneler de dile getirilmektedir. Belki somut yönleriyle ön plana çıkan bu kadehin tasavvuf, mitoloji, simyâ, astronomi, geometri, psikoloji gibi açılardan da önemli sembolik taraflar içerdiğini söylemek mümkündür. Şüphesiz kadehin kendi yapısı kadar, onun fonksiyonu ve buna bağlı olarak içindeki şarabın da sembolik tarafı önem arz etmektedir. Kadehin yapısındaki altının ve içindeki şarabın mükemmelliğe ulaşmada geçirdiği aşamalar ile insanın kendini gerçekleştirmesi aşamaları ortak benzeşenler içermektedir.

Fatih'in Kayıp Kadehi, adlı makale, Avnî'nin "Çıkar câm-ı Cem'i Avnî hazinenden temâşâ kıl / Eğer bilmek murâdınsa kemâhî kâr-ı dünyâyı" beytinden hareketle kaleme alınmıştır. Bir kaynakta "câm-ı Cem" maddesi açıklanırken örnek olarak Avnî'nin bu beyti verilmiş ve Cem'in kadehinin Fatih'in hazinesinde ele geçtiğine dair tarihî bir kayıt bulunmadığı söylenmiştir; böylece kadeh somut ve maddî boyutlarıyla değerlendirilmiştir. Cem'in kadehine onun mahiyeti, fonksiyonu, bileşimi açılarından yaklaşıldığında anlam zenginliği ortaya çıkacaktır. Böylece klasik Türk şiirindeki kadeh kavramı da daha rasyonel olarak farklı anlam zenginlikleriyle yorumlanabilme imkânına ulaşacaktır.

**Anahtar Kelimeler:** Fatih, Câm-ı Cem, Kayıp Kadeh, Şarap, Sembolizm.

**ABSTRACT**

It is quite common in literary texts to find the existence of a goblet belonging to Cem, the legendary ruler and hero of Iran. Some stories carry the legend that the entire universe is visible inside this goblet made of seven types of metals. It can be said that even though more concrete aspects of the goblet get highlighted, it has symbolic value in fields of tasavvuf, mythology, alchemy, astronomy, geometry, psychology. Certainly, as well as the structural properties of the goblet, the function of it and the symbolic side of the wine inside it has significance. The gold within the structure of the goblet and the process of wine reaching perfection convey commonalities with the process of humans' actualising themselves.

The article "Fatih's Lost Goblet" was inspired and initiated by Avnî's "Çıkar câm-ı Cem'i Avnî hazinenden temâşâ kıl / Eğer bilmek murâdınsa kemâhî kâr-ı dünyâyı" beyit. In one source, while examining the words "câm-ı Cem", Avnî's above mentioned beyit is provided as an example and it is stated that there is no record of Fatih's getting hold of the Goblet of Cem. Consequently, the goblet was practically assessed in concrete and materialistic dimensions. When Cem's goblet is viewed in terms of its nature, functions, composition, richness in meaning gets formed. Therefore, goblet in classical Turkish poetry will benefit from being viewed and interpreted in its diverse meaning richness.

**Keywords:** Fatih, Câm-ı Cem, Lost Goblet, Wine, Symbolism.

“Bu (şarap) simge, dönüşlerin devasa bir merkezi konumundadır. Ebû Nüvas’taki şarap, şarap değil aksine onu gösteren bir simge ve işaretir. O; dönüştürme, yok etme ve var etme, reddetme ve kabul etme gücüdür. O, yaratıcıdır. Hiçbir şeye nispet edilemeyen, ama her şeyin kendisine nispet edildiği ezeli olandır. Başlangıç ve sondur. Bu ikisi arasında en parlak anlamıyla sevgidir. Bu anlamıyla o, hayatı değiştiren, zıtlıkları uzlaştıran ve normal mantığı geçersiz kılan bir güçtür. O, Öz ile buluşma ve onunla âlemi uzlaştırma sarhoşluğudur.

Şarap özdür; evrendeki şeyler, şarap ile evren arasındaki uzlaşma dokunuşundan başka bir şey değildir. O, ateştir. Konuşan, gören bir varlıktır. Kadehler, kandiller ve yıldızlardır. Şarap içilen meclis, içerisinde ölüm ve dirilişin gerçekliği yörüngelerdir. Özün derinliklerine nüfuz etme aynı zamanda tabiatın derinliklerine nüfuz etmektir.” (Adonis, 2004: 57-58).

Yeter çerâğ bana şem’a ihtiyâcım yok

Fürûğ-ı nâb-ı ruh-ı sâki vü safâ-yı şarâb

(Avnî)

Bu yazının konusu, merhum Ahmet Talat Onay’ın tanınmış bir eserindeki “Câm-ı Cem” maddesinde yer alan bazı bilgilere dair görüşlerimizi içermektedir (bk. not 1). Yazarın, anılan başlık altında, Avnî mahlasını kullanan Fatih Sultan Mehmet’e ait bir beyitte, efsanevi kadehe (Câm-ı Cem) ilişkin ileri sürdüğü bilgiler dikkat çekici olduğu kadar ilginçtir de:

“Çıkar câm-ı Cem’i Avnî hazinenden temâşâ kıl

Eğer bilmek murâdınsa kemâhî kâr-ı dünyâyı

beyti, Fatih’in hazinesinde câm-ı Cem adlı bir kadehin mevcudiyetini gösteriyorsa da böyle bir kadehin bulunduğu hakkında tarihî kayda rastlanmamıştır.” (Onay, 2007: 80-81).

Biraz değişik olmakla birlikte, benzer açıklamayı bir başka çalışmada da görmekteyiz. Sayın Prof. Dr. Muhammed Nur Doğan’ın hazırlamış olduğu *Fatih Divanı ve Şerhi* adlı eserinde söz konusu kadeh hakkında şu bilgiler yer almaktadır: “Bir efsaneye göre, Câm-ı Cem, Cem’in yedi madenden yedi kat göğe benzetilerek imal edilmiş sihirli kadehidir. Bunun bir adı da ‘Câm-ı cihân-nümâ’dır. Hâfız Şârihi Sûdî Efendi’ye göre, bu Câm-ı cihân-nümâ, sultanların miras yolu ile sahip oldukları meşhur kadehtir. Büyük sultanlar, sahip oldukları bu kadeh vasıtası ile âlemin adalet, zulüm ve nizam ile intizamını ondan seyrederdiler.” (Doğan, 2004: 240). Dr. Doğan, açıklamalarına şöyle devam eder: “İşte Avnî (Sultan Fatih), beyitte Câm-ı Cem’e temas edip bu kadehin kendi hazinesinde bulunduğunu söylerken dolayısıyla da kendisinin bu kadehe miras yolu ile sahip olan büyük sultanlar zincirinin son halkası olduğunu ima etmektedir.” (Doğan, 2004: 241). Yazar, daha sonraki satırlarında beytin “mecazi” anlamı üzerinde durur.



gereklidir. Çünkü rasyonel düşüncede hem gerçek hem mecazi manaların birlik ve bütünlüğü, diğer bir ifadeyle aralarında oluşturulacak sınırsız anlam katmanları dikkate alınmalıdır. Aynı zamanda, yapılacak bu tarz çalışmalarla metinlerin *çok anlamlılık* niteliği de açığa çıkarılmış olacaktır.

Metnin anlam katmanları göz önünde bulundurularak anahtar kelime ve kavramlar üzerinde yapılması gereken analitik çalışmalar, toplumun varlık ve olaylar karşısındaki inanç ve kabullerini, hayat felsefesini ortaya koyma gibi düzgüleri kapsamalıdır. Örneğin, beyitte geçen kadeh ve içindeki şarap, sadece *ilâhi aşk* anlamıyla karşılanarak geçiştirilemez. Her nedense, tüm edebi metin incelemelerinde şarap -aynı zamanda kadeh- ifadesi; üzerinde kapsamlı ve derinliğine düşünülmeden, sorgulanmadan bir çırpıda *tanrısal aşkın* simgesi olduğunda karar kılınmıştır. Sözü edilen tespitin (ilâhî aşk) ne derece gerçeği yansıttığı, hatta ne kadar isabetli olduğu hususu tartışmaya açıktır. Metinde yer alan kelimeler, semantik bağlamda ele alınıp değerlendirildiğinde, söz konusu şarap temsilî istiaresinin; aşk düzlemini aşarak varlık ve oluş kavramlarının sorgulandığı daha üst düzeyli bir anlam ve tecrübe alanında tahakkuk eden *gerçeklik / gerçeğin gerçeği bilgisine* işaret ettiği görülecektir.

Kadeh ve şarap sembollerini incelemeye geçmeden konuya açıklık getireceği düşüncesiyle bazı önemli hususlara değinmekte yarar vardır:

Bütün inisiyatik kültürlerde belli bir zaman sonra kaybolmuş, daha doğru bir ifadeyle ikincil merkezlerde (bk. not 2) gizlenmiş olan *ilk geleneğe* dair izleri muhafaza eden simgeler bulunmaktadır. Örneğin Hintlilerde *Soma*, Perslerde *Haoma*, Hıristiyan inancında *kayıp kadeh / kayıp vazo* gibi ilk geleneği taşıyan simgesel örnekler, söz konusu kadim kültürlerde *ölümsüzlük iksiri* olarak kabul edilmiştir. Anılan sembolik unsurlar, Mesih'in kanını taşıyan vazo anlamına gelen *Graal* ile de yakından ilişkilidir. Ezoterik anlamda Graal'ın yitirilmesi ilk geleneğin kaybı demektir. Geleneğin kaybı, gizlenmiş olduğu tali merkezlerin yüce merkez ile irtibatının kopması demektir. Ancak, yüce merkez, geleneği daima olduğu gibi korur; aynı zamanda dış âlemde meydana gelen değişmelerden asla etkilenmez. Cem'in yedi madenden üretilmiş ve üzerinde çeşitli figürlerin bulunduğu rivayet edilen kadehi, Graal efsanesindeki kupa ile benzerlik gösterdiği söylenebilir. Graal'ın ikinci anlamının kitap demek olduğu ve kayıp kupanın üzerinde geleneğe işaret eden figürlerin bulunması, Cem'in kadehindeki çizgilerle eşleşebileceği ihtimal dahilindedir (Guénon, 2014: 41, 51).

Söz konusu semboller, tüm geleneklerde *ezelîlik duygusunu* taşıyan *ilk duruma*, yani Âdem'in temsili cennet deneyimine gönderme yapar. Tasavvuf düşüncesine göre ilk durumda yani yeryüzü cennetinde yasak ağaca / meyveye yaklaşmamışken Âdem, eşyayı, sadece Feyzi Akdes'ten kaynaklanan tanrısal tecellilerle Feyzi Mukaddes düzeyinde algılamakta idi. Bir başka anlatımla, adı geçen Elçi, *misal* âlemindeki değişmez gerçekliği (kök örneği) ile bağıntısını sürdürüyordu. Kur'an söylemiyle takva (Allah'ın yardım ve koruması altında olmak) üzere idi; ancak, İblisin (biyolojik akıl; ham düşünceler, dürtüler üreten, kötülüğü özendiren nefsin) ayartmasıyla yasak

ağaca / meyveye yaklaşarak takvadan uzaklaşması sonunda asli varlığı (fitrati, kök örneği) ile bağı kopmuştur.

Kopuşun nedeni, yaratılıştaki gizil güçler hâlinde bulunan şehvet, hırs çıkarıcılık, bencillik, kibir vb. komplekslerdir. Âdem, bilinç dışındaki bu olumsuz niteliklerini tanımadan, kontrol altına almadan hareket etmesi nedeniyle ilk durumu yitirerek ilk düşüşü / hatayı tecrübe etmiştir. Mitolojilerde yeryüzü ile gökyüzünün ayrışması olarak imgelenen bu asli düşüşün nedeni, tanrısal yardım ve korumadan kopma, yani tamamen dünyevileşmedir. O'nun düşüşü -ki bu olgu Kur'an'da temsilî olarak anlatılır- ilk durumdan (yüce merkezden) bağı koparması, diğer anlatımla yeryüzü cennetinden çıkarılmasıyla itibar kaybına uğraması anlamına gelir. Sözü edilen ilk deneyim, kadim kültürlerde *ilk gelenek* olarak bilinir. Âdem'in konulduğu cennet, ezoterik anlayışta dünyanın eksenini, yani mecazi anlamda yeryüzü ile gökyüzünü birleştirerek birlik ve bütünlüğü sağlayan yüce merkezdir. İlk geleneğin yaşandığı bu merkez, ilk durumla (kök örnekler) sürekli irtibat hâlinde idi. İlk durumun oluşturduğu ilk gelenek, bu temsili olaydan sonra kaybolmayarak kendini ikincil merkezlerde gizlemiştir. Bununla birlikte, anılan gelenek anlayışı, bütün eski kültürlerde semboller hâlinde korunmaktadır.

İlk gelenekten kopan insan, gerçek (dış) zamandan ayrılarak tamamen dünyevileşmesiyle kendi bilincinin oluşturduğu doğrusal (iç) zaman düzleminde yaşamaya başlamıştır. İlk durumla ilişkisi kesilerek yüce merkezden kopan insanoğlu, katı nedenselliğe dayanan determinist bir hayat tarzını seçtiği gibi, ister istemez tarihselliğin bölücü, ayrımcı yasına da boyun eğmiştir. Bunun anlamı, esasta, bölünmezlik arz eden zaman kavramını tarihsel olay ve kişilere göre ayırmak; olay ve olguların arka planındaki gerçeklik ve bütünselliği görememektir.

Bazı ufak tefek farklılıklar gösterse de ilk gelenek anlayışının oluşturduğu bilgiye sahip olma ve onun oluşturduğu bilinçle anılan ilk duruma dönme fikri kadim toplumlarda temel gayedir. Dolayısıyla, ilk geleneğin gerektirdiği bilgi (sezgi, irfan, gnosis) ile donanmış kişinin biricik amacı da sembollerin içerdiği ölümsüzlük iksiriyle *ezelîlik duygusuna* ulaşabilmektir. Bu bağlamda, yüce merkezden ayrılarak ikincil merkezlerde gizlenmiş ilk geleneğin bilgisini kapsayan sembolik unsurlar arasında Cem'in kadehini de sayabiliriz. Zira, ilk durumun başlıca konusu *birlik ve bütünlüktür*; hâliyle, asıl amaç da duyusal âlemde ayrılmış ve farklılaşmış gibi görünen şeylerin özlerindeki birlik ve bütünlüğü açığa çıkarmak olmalıdır.

İlk geleneğin saklandığı ikincil merkezler, öncelikle insan hafızası (kolektif bilinç dışı) ile varlık dünyasındaki görüngüler olarak kendini gösterir. İnsan hafızası, milyonlarca yıllık geçmişi olan insanlığın bilgi ve tecrübelerini (imge ve temalarını) kuşaktan kuşağa genetik bilgi geçişi sayesinde elinde tutar. Yine evrendeki fenomenler de bu ikincil merkezleri oluşturan hatırlatıcı / uyarıcı unsurlardır. Kök örneklerin nesnel yansımaları sayılan sembolik unsurlar ve duyusal âlemdeki görüngüler; insanın, ilk

geleneği unutmamasına gönderme yaptığı gibi, o hatıranın zihinsel ve sezgisel olarak algılanmasına da yardımcı olur. Bu kısa açıklamalardan sonra konumuza, kadeh sembolünü inceleyerek başlayabiliriz:

İran'ın Pişdadiyan sülâlesine mensup dördüncü hükümdarı ve şarabın (ilk ve özel adı *şâhdârû*'dur) mucidi sayılan Cem'in (Cemşid) Doğu mitolojisinde önemli bir konuma sahip efsanevi kadehinin yedi ayrı madenden (altın, gümüş, demir, bakır, kurşun vs.) yedi kat göğe benzetilerek üretildiği rivayet edilir. Felsefi simya öğretisinde her madenin gökyüzünde eşleştiği bir yıldız bulunmaktadır. Örneğin, Venüs'ün etkisiyle *bakır* döllenir; *demir* madeninin oluşumunda Mars'ın etkisi büyüktür; *kurşunun* kökenini Satürn vücuda getirir vs. İnanışa göre, her maden eşleştiği yıldızın hareketine katılır. Gece, gümüşün oluşumunda önemli bir faktör olarak karşımıza çıkar. Farklı bir deyişle, Ay'a tekabül eden gümüş, büyüsel olarak onun yarattığı zaman ve mekâna aittir (Eliade, 2003: 95).

Altın, Güneş'in etkisinde doğan en değerli madendir; onun dışındaki tüm madenlerin ulaşabildiği en son durum "altın"a dönüşmektir. Çünkü her maden, maddenin en son hâline, yani anlamsal olarak altın durumuna gelebilir. Anılan soylu maden, Güneş ile terbiye edildiğine inanıldığından diğer madenlerin aksine tamamen saftır; içerisinde cüruf bulundurmadığı için de ateşten etkilenmez. Kaba, karanlık ve kirli madenlerin (demir, bakır, kurşun vb.) tasfiye edilerek "altın" durumuna getirilmeleri, özlerindeki ışık enerjilerinin açığa çıkarılması anlamına gelir; çünkü altın, madenlerdeki ışığın cisimleşmiş hâlini simgeler. Simyacılar, altın ya da güneş ismini bu değerli madene dönüşme ihtimal ve kabiliyetinde olan şeylere verirler. Simya simgeciliğinde altın, donmuş bir ışık olarak bilinir; aynı zamanda ruha dönüşmüş bedensel bilinç veya bedene yerleşmiş ruh olarak tanımlanır (Burckhardt, 1997: 145). Çünkü simya, manevî yol ve düzende, maddî idrak ya da bilinci ruha dönüştürme sanatıdır. Bu öğretilerde temel kural şudur: "Ruhun beden olması için, bedenin ruh kılınması gerekir." (Burckhardt, 2005: 94). Madenlerin bedeninden yükselen ruh (ışığa dönüşmüş altın), kadehte bedenleşmiştir.

Kadim kültürlerde, madenlerin yıldızlarla ilişkili olduğu inancı, gök ile yeryüzünün benzeşimine, daha doğrusu karşılıklılık esasına dayanır. Bu inanç ekseninde, gökyüzündeki bir olay, doğrudan veya dolaylı olarak yeryüzünde etkisini gösterir (Eliade, 2002: 58). Gökyüzü ile yeryüzü arasında sayısız ilişki ve sınırsız düzey mevcuttur. Yeryüzü, bir merkez içinde ve özel koşullarda gökyüzü ile bağlantı kurabilir. İşte bu özel bağlantı durumlarından birinin, efsanevi kadehin (Câm-ı Cem) işlevselliği ile kurulabileceği uzak bir ihtimal değildir. Zira, söz konusu yedi (bu rakam, aynı zamanda sayılardan bağımsız çokluğun da göstergesidir) madenin değişim ve dönüşüm uygulamalarına tabi tutularak oluşturduğu bu kadeh, ilk aşamada, varlık dünyasında gizlenmiş ilk gelenek bilgilerini bir ve bütün hâlinde toplayan bir *merkez* konumundadır. İkinci aşamada ise, bu merkezden dikey boyutlu konuma geçen zihinsel aydınlanma ve ruhsal yükselişi (miracı) temsil eder. Şöyle ki:

هـ نـ وـ دـ رـ لـ مـ جـ حـ طـ زـ حـ کـ مـ تـ

HIKMET - AKADEMİK EDEBİYAT DERGİSİ [ JOURNAL OF ACADEMIC LITERATURE ]

PROF. DR. M. ORHAN OKAY ÖZEL SAYISI

YIL 6, ARALIK 2020

ISSN: 2458 - 8636



Kadeh, bir zamanlar ayrışmamış, birlik ve bütünlüğü bozulmamış durumda olan yeryüzü ile gökyüzünün bütünlüğünü simgeler. Zira hem madenler düzleminde yeryüzünün hem de onlara tekabül eden yıldızların bulunduğu gökyüzünün işaretlerini toplayıp birleştiren kadeh, birlik ve bütünlüğün mükemmel bir sembolüdür. Birlik ve bütünlük ifade eden bu iki aşamalı süreç, söylediğimiz gibi, ilk geleneğin sonucu olarak birbirinden ayrılmış olan yeryüzü ile göğün zihinsel ve anlamsal planda birleştirilmesine imada bulunur. Bir başka deyişle, dünyevileşmenin etkisiyle parçalanmış zihin ve algıyı, ayrışmış bilinç ve bilinç dışını veya bağıntısı kopmuş üst beyin ile alt beyni birleştirmek; son çözümlemede, aralarında gerçekleşmesi amaçlanan bilgi akışlarını sağlamak şeklinde de dile getirilebilir. Bütünleyici işlevselliğin ve manevi yükselişin motifi olması bakımından kadeh, kadim kültürlerde dünyanın eksenini gösteren *axis mundi* imgesini de çağrıştırmaktadır.

Cem'in kadehinde görüldüğü gibi, mitolojiler ile tüm din ve inanç sistemlerinde de yer yer karşımıza çıkan yedi sayısı, *mükemmellik ve bilgeliğin* sembolüdür. Anılan kadehin yedi madenden imali ve yedi gezegenle kurulan bağıntısı, zikredilen sayının rastgele seçilmediğini gösterir. Örneğin yedi gezegen, göksel yükselişi ima eden yedi cennete ait kürenin parçalarıdır. Yine eski İran kültürlerinden Mitras (Güneş tanrısı) gizemlerinde ruh, yedi gezegen görümlü gök yoluyla tanrısal varlığa yükselişi temsil eden *düşünce* olarak bilinir (Schimmel, 2000: 156).

Kadim toplum geleneklerinde tezahür eden kutsal geometrik şekillerin ezoterik anlamları son derece önemlidir. Örneğin piramitlerin *kare* şeklindeki tabanı ile oradan yükselen *üçgen* şeklindeki duvarın kenar sayılarının toplamı *yedi* rakamını verir (Menemencioğlu, 2000: 12). Yeryüzüyle bağıntılı bu yükseliş, birbirinden kopmuş (ilk durum ve gelenekten kopmuş) olarak varsayılan yer ile göğü zihinsel ve algısal boyutta yeniden birleştirmek düşüncesine dayanır. Temeli kare şeklinde olan bir yapının -eski dönem mimarilerinde olduğu gibi- üçgen ile yükselmesi de zorunludur (Candan, 2005: 112). Çünkü, üçgen kozmik yükseliş hiyerarşisinin önemli sembolüdür. Kare ise maddenin esası olduğuna inanılan dört elementi (ateş, su, hava ve toprak) simgeler. Hâliyle, anılan dört element, kadehin yapımında kullanılan yedi madenin de özünü oluşturmaktadır. Kadim toplum bilgilerince kutsal kabul edilen üçgen ile özdeşleşen dikey durumdaki kadeh, anlamsal bakımdan tıpkı bir piramit gibi yeryüzü ile gökyüzünü birleştiren *göğün direği* veya *axis mundi* (yerin eksenini), âlemin göbeği, âlemin yumurtası gibi simgeleri andırmaktadır (Eliade, 1993: 22, 72-74; Guénon, 2014: 69 vs.). Farklı bir anlatımla, üçgende olduğu gibi tepe kısmı göğü, tabanı ise yeryüzünü temsil eder. Bu durum inisiyatif öğretisi ekseninde, ayrışmış olan yer ile gökyüzünün, içi dolu kadeh sembolünde birleşmesi anlamına gelir. Hülâsa, göksel bilgi ve sırların ortaya çıkması, yani kişinin bilinçlenme sürecini anlatır.

Kadehin şekil olarak ağız kısmı yuvarlak / daire, alt kısmı ise kare veya benzeri şekillerdedir. Ezoterizmde geometrik şekillerden ilk sırayı daire, ikincisini de kare almaktadır. Daire genel olarak evrensel varoluş ve bilinci





koşul olduğu ortaya çıkmaktadır. Diğer bir anlatımla, düzen ve dengeye ancak kaostan geçilebileceği gerçeğine işaret edilmektedir.

Kadehin malzemesi olan ham madenlere çeşitli kimyasal işlemlerin uygulanması veya katıktı şarabın damıtılarak saflaştırılması yani ışığa dönüştürülmesi sürecinde, bünyelerindeki cüruf ve tortuların atılmasına benzer şekilde, gerçeklik bilgisine ulaşmış erdemli birey de içsel arınma ve aydınlanma sonunda tüm nefsanî olumsuzluklarla birlikte akıl ve bilime aykırı bilgileri de bertaraf eder. Çünkü, çilecilik olarak tanımlanan bu kendinden çözülme hâli; bozulmuş, hiçleşme anlamlarına gelir ki yeni ve daha üst düzeyli oluş için şarttır. Farklı bir deyişle bozulmuş, hiçleşme eylemi, zıtların evliliği / bileşimi neticesinde varlıkta daha üstün bir değere sahip yeni oluş / yeniden doğuş için imkân ve fırsat sağlar. İnsandaki bu hiyerarşik tekâmül süreci, her an ve kesintisiz yenilenerek sürüp gider; çünkü tekâmül, süreli olmayıp sınırsız ve süreklidir.

Madenlerin evliliği, metalürjinin keşfiyle insanın zihinsel yapısında değişim ve dönüşüm oluşturarak farklı bir kozmosun ortaya çıkışını sağlamış; aynı zamanda, madenciliğin gelişimini ve son tahlilde insanı değiştiren, dönüştüren manevi evrim sürecini de beslemiştir. Bir başka anlatımla, insanoğlunun dünyayı başka türlü hissetme ve algılamasını gerçekleştiren bu süreç, aynı şekilde ona daha farklı bakmasının da yolunu açmıştır. O zamana değin farkına varamadığı hakikatleri keşfederek başka kozmik düzeylere nüfuz edebilme gücüne de sahip olmuştur. Kısacası, bu manevi evrimleşme olgusu, insanın bilinç düzeyinde yeni bir filizlenmenin tohumunu atmıştır (Eliade 2002: 72-73).

Madenlere uygulanan fırınlama, saflaştırma, alaşım gibi kimyasal işlemlerle yeni bir oluşum vücuda getirmek, ezoterik anlamda, içlerindeki manevî ışığı bir bütün hâlinde kadeh, kupa, ayna, vb. semboller şeklinde nesnel olarak açığa çıkarmak anlamına gelir. Bu bağlamda, anılan semboller, zıtların kutsal evliliğiyle oluşan bileşimli değerler olarak *kozmetik doğum* olgusunu imgeler. Bunun daha açık izahı ise, varlık âlemindeki çokluğun (kesret) birlik (vahdet) oluşturması, yani ilk duruma (evrensel birlik) dönüş şeklinde yapılabilir. Oluşan bu saf enerji; aydınlanma, kesin bilgi ve yüce idraki simgeler. Buradan madde-enerji bütünselliği gerçeğini de anlamak mümkündür. Yani birbirleri üzerinde hakimiyet kurmaksızın yalnızca enerjinin maddeye ve maddenin enerjiye dönüşüm sürecinin, anlamsal düzlemdeki bütünlüğü biçiminde algılanması gerekir. Anılan öğretilerde mecazi anlamı ön planda olan *çilecilik* işlemleri, ileride üzerinde duracağımız nefis terbiyesi ve kalp / zihin tasfiyesi konularında önemli bir hususa örnek teşkil eder. Önceden belirttiğimiz gibi, gerçek simyacılıkta madenleri altına dönüştürme faaliyeti, nesnel anlamda altın madeni elde etmek veya sözü edilen madenin anlamsal niteliğini *katılaştırmak* (maddi servet elde etmek veya biriktirmek; manevî değerlere maddeci zihniyetle yaklaşmak vs.) yerine, onların (madenlerin) sahip oldukları manevi ışığı saklı (batını) düzenlerindeki hakikatin bilgilerini açığa çıkarmaktır.





bilgi ve metodik düşünme imkân ve kabiliyetleriyle yerini *ışığa, içsel aydınlanmaya* bırakır. Farklı bir anlatımla, kozmos kaostan yükselir; ışık (güneş) karanlığın içinden doğar.

Bu bilimsel veriler, Kur'an'da anlatılan Âdem kıssasını hatırlatmaktadır. Her şeyden önce, söz konusu olayın tamamen temsilî olduğu ve pratikte böyle bir hadisenin yaşanmadığı bilinmelidir. Anılan örnekleme, Allah'ın, kullarını uyarma amacına yöneliktir; zira, örnekte olduğu gibi, zikredilen olayı her insanın, her yerde ve her zaman yaşaması mümkün ve muhtemeldir. Olayın bize öğrettiği şudur: İnsanlara yaşama ile ilgili lütfedilen tanrısal tecelli enerjilerinin merkezi konumundaki alt beyin; beşerî akıl, bilgi ve yöntemli düşünme yardımıyla sürekli geliştirilmesi gereken üst beyin tarafından koruma ve kontrol altına alınmalıdır. Böylelikle, alt beyinden üst kısma (korteks) akan kirli, sakat duygu ve düşünceler, dürtüler bilinçli ve bilgili bir kişi tarafından kontrol edilerek olumlu güçler hâline dönüştürülebilir. Bu negatif güçler, tanrısal kaynaklı olduklarından insan tarafından asla yok edilemez; ancak değiştirilip dönüştürülerek farklı alanlarda yararlı etkinlikler olarak kullanılabilir. Diğer anlatımla negatif (celali) tecelli enerjileri mahiyetleri itibarıyla pozitif (cemali) duruma dönüşebilir; zira, zıtlar bileşebilme kabiliyetine sahip güçlerdir.

Âdem'in, temsilî cennet -ki bu cennet dünyevîdir- yaşamında tanrısal emre aykırı hareket (itaatsizlik) ederek takvadan (Allah'ın korumasından) uzaklaşmasının asıl sebebi, alt beyinin içerdiği ham fikir ve dürtülerin, inkişaf etmemesinden ötürü savunmasız durumda olan üst beyinde hâkimiyet kurmasıdır. Kur'an söylemiyle O'nun (Âdem'in) tanrısal yardım ve korumadan mahrum kalma durumu (düşüş / hubût; zillate, sefilliğe düşmek, değer kaybetmek), şeytanın (kötülüğü özendiren nefsin) ayartmasına dayanır. Allah'ın, Kutsal Kitap'ta verdiği bu temsilî istiare örneği, insanın; akıl, bilgi, sistemli düşünme, temyiz ve farkındalık gibi güçlerini geliştirerek ulaşacağı düzeyli bilinç ile üst beyinini koruması gerektiğine işaret etmektedir. Yeri gelmişken Âdem'in yaşadığı söylenen *cennet* sözcüğü ile anne rahmindeki varlık demek olan *cenin* kelimesinin aynı kökten (cenn) olduğunu belirtmek, konuya biraz daha açıklık getirecektir.

Bir şeyin duyu organlarından saklı kılınması demek olan "cenn"den türetilmiş cennet sözcüğü, ağaçlarının yeri ve hatta göğü kapladığı bahçe anlamındadır (Râgıb el-İsfahânî, 2015: 224). Bebeğin anne rahminde kaldığı süreye *cenin* denir (Kur'an, Necm / 32). Her iki durumda anılan kelime *saklanmış, gizlenmiş, muhafaza altına alınmış* anlamlarında olup Allah'ın koruma, yardım ve lütuflarının eksiksiz olarak bahşedildiği mekânın (cennetin) karşılığıdır. Anne rahmindeki çocuğun *ilk durumda* (spermin yumurtayı dölediği an) açığa çıkardığı beyazlık ve arılık ile Âdem'in cennete konulduğu zamanda sahip olduğu masumiyet ve saflık hâllerinin benzeştiği söylenebilir. Doğumun gerçekleşmesi ile çocuğun tanrısal cennetten ayrılarak korumasız bir şekilde kaotik dünya hayatına adım atması gibi, itaatsizliğinden







konusu bileşimli bilgiler, geçmişî milyonlarca yıl öncesine uzanan ve genetik bilgi geçişleriyle kuşaktan kuşağa aktarılarak insanların kolektif bilinç dışında şifrelenmiş *evrensel bilgileri* harekete geçirir. (Söz konusu evrensel değerlerin özünü, temelini temsilî olarak ilk düşüşü deneyen Âdem'e öğretilmiş bilgiler / esmâ, yani vahiy oluşturur) Son çözümlemede, analitik zekânın ürünü olan bu bilgiler, kolektif bilinç dışının içerdiği saf bilgilerle özdeşleşerek *gerçeğin gerçeği* mahiyetini kazanır. Konuyu biraz daha açarsak:

Alt beyin, evrensel canlılık niteliğini taşır; böylece, varlığı, rahmanî enerjileri alabildiği kadarıyla algılayabilir (Kaya, 2004: 24). Beynin bu bölümü, evrenin sembolik dilini çözebilme yetisine sahip olduğundan zikredilen hatırlatıcı ateş / bilgi ile birleşerek eşyanın hakikatine dair kodlanmış bilgileri açığa çıkarır. Bu durum, olgun üst beyin, alt beyinden çıkan olumsuzlukları devre dışı bırakması yani hiçleştirilmesi (negatif enerjileri dönüştürmesi) anlamına gelir ki saflaşan insan beyni, artık pozitif bilgi enerjilerinin aktığı bir alan hâline gelmiş olur.

Maddenin ışığa dönüşüm olgusunu, birey ve toplum düzleminde en güzel anlatan Kur'an'ın şu ayetidir: "... Onların Allah'a secdelerinden (teslimiyetlerinden) nişanları, tüm varlıklarında / her taraflarında belli olur." (Fetih / 29; Yılmaz, 2015b: 494). Ayette geçen *secde* sözü, birçok mealde, namazdaki secde hâlinin altında bıraktığı *iz / nişan* olarak tercüme ve tefsir edilmiştir. Kur'an'a bütünsel mantıkla bakılacak olursa, anılan kavramdan insanın, Allah'a tam teslimiyetle gerçekleştirdiği içsel arınma ve aydınlanma durumunun kastedildiği kolayca anlaşılacaktır. Allah'a teslimiyet, özgürleşmektir; özgür birey, *gerçek* ve *erdemli insan* olmanın vasıflarını, tüm tavır ve davranışlarında, toplumsal hayatında parıldayan bir kandil gibi çevresine ışık saçarak gösterir. Kâmil insan, varlığıyla ışık gibi parıldar ve toplumunu aydınlatır.

Enerjinin maddeye, maddenin de enerjiye sahip olmadığı, hükmetmediği; ancak, her ikisinin birbirini etkileyerek yeni oluşum / oluşumlar meydana getirdiği gerçeğinden hareketle, beden ile ruhun bir bütün olduğu ve birbirlerini sürekli etkileyerek kesintisiz tekâmül sağladığı söylenebilir. Simya simgeçiliğinde bu durum, bedenden ruh, ruhtan beden yaratmak şeklinde ifade edilir, yani bir bakıma, simyanın özeti budur. Bu cümleden, kadeh ile insan bedeni arasında benzerlik kurulabileceği gibi, şarap ile ruh arasında da aynı benzeşimden söz etmek mümkündür. Bedenin holografik özelliğine paralel olarak kadeh de içindeki şarabın temsil ettiği enerji ve ışığın tecessümü olarak düşünülebilir. Zira şarabın damıtılma evrelerini kadeh de aynı şekilde geçirmiştir. Bu bağlamda, nasıl ki kadeh, şarabın ışığını, saflığını taşıyorsa, beden de insanın zihinsel niteliklerini aynıyla yansıtır. Şarap kadehinin kandiller gibi aydınlatıcı özellik taşıdığı - ancak bu aydınlanmanın fiziksel değil anlamsal olduğu unutulmamalıdır- yine Avnî Divanı'ndan okunabilir:

*Eger deyr-i mugân tavfın ideydin Avniyâ bir gün*

هـ كـ نـ دـ رـ هـ حـ طـ زـ حـ كـ مـ تـ

HIKMET - AKADEMİK EDEBİYAT DERGİSİ [ JOURNAL OF ACADEMIC LITERATURE ]

PROF. DR. M. ORHAN OKAY ÖZEL SAYISI

YIL 6, ARALIK 2020

ISSN: 2458 - 8636

*Görürdün âteş-i meyden fûrûzân şem'-i mahfiller*

Divan, 11/7 (Doğan, 2004: 45)

Arındırılarak bütünleşmesi sağlanmış olan şarap ve kadehin arz ettiği fiziksel görünümü ile insanın psikosomatik hâli arasında tam bir paralellik vardır. Erginleşme sürecinde açığa çıkan bedensel güçlerin içselleşmesi, yani özellikle negatif enerjilerin olumlu yönde değiştirilerek zihinsel alana aktarılması sonunda, bu pozitif durumun, insan bedenine hâl ve hareket (güzel ahlak) mahiyetinde yansımaları pekâlâ mümkündür.

Ruh ve beden gibi özdeşleşerek ışığa dönüşmüş kadeh ile şarap, olumsuz duygu ve düşüncelerden (çirkinliklerden) kurtarılmış nefis ve kalbin / zihnin timsalleridir. Anılan örnekler (kadeh ve şarap), aynı zamanda, ışık alışverişini engelleyen karanlık perdelerin aradan kaldırılması durumunda, nesnelere birleşebilme niteliklerinin de açığa çıkacağına gönderme yapar. Bu meyanda, kadeh ve şarabın, karşılıklı bilgi akışına ket vuran olumsuzluklardan arındırılmış ve bütünleşmesi sağlanmış olan bilinç ile bilinç dışının sembelleri olduğu da hatırlanmalıdır. Maddenin kaostan düzene sokulması olgusu, aynı şekilde insanın, beden ve ruhsal bakımdan oluşturacağı düzen, uyum ve dengeye de örnek teşkil eder. Çünkü, kusursuz bir ürün oluşturma düşünce ve niyetiyle bilgece hareket eden usta demirci, bilgi ve deneyimle aydınlanmış zihnin parlaklığını, berraklığını kadehin varlığına olduğu gibi aktarır.

İşlemci, farklı madenlerdeki elementleri bileştirme sürecinde saklı düzenden açık düzene çıkan ışık / bilgi akışına zihinsel boyutta bizzat katılarak maddeyle bilgi düzeyinde özdeşleşmeyi planlar. Bu işlemde amaç, varlıkların fiziksel görünümündeki düzensizlik ve uyumsuzluğu temel farklılıklar olarak kabul eden düşünce sisteminin tam tersine, onları zihinsel planda düzen ve uyuma kavuşturmak; ayrıca, özne-nesne arasında gelişen aktif bilgi alışverişiyle aralarında oluşturulmuş yapay boşluğu da ortadan kaldırmaktır. Aslında, evrenin kendinde (tüm varlıklar arasında) söz konusu bilgi alışverişleri -farkında olsak veya olmasak da- sürekli vuku bulmaktadır.

Oluşturma sürecinde, işlemci ile işlem gören nesnelere arasında gerçekleşen bu karşılıklı bilgi (ışık) akışları, ezoterik terimle *dolaysız ruh akışı* anlamına gelir. Söz konusu ruh akışı *benlik*, *senlik* gibi bireysellik ifade eden kavramlar olmaksızın meydana gelir; böylece, eser ile müessir iki ayrı varlık olmaktan çıkarak *bir* ve *bütün* hâlini alır. Farklı bir anlatımla, kadeh, şarap veya ayna sembollerinde; bilinç dışının yüce bilgileri, yani ilk durum ile ilk geleneğin sırlarını (kökene dönüşün) taşıyan bilgelik saklıdır. Herrigel, kökene dönüşün zorlu yolu ve son aşamada ulaşılan *hiçlik* duygusu sayesinde yeniden doğuşu şu cümlelerle dile getirir: "(..) Onun, kendisiyle tamamen birleştiği 'gerçek'le yaşaması için, kökenine ulaşmaya yüreklilik göstermelidir. O, tekrar öğrenci, çırak olmalı, saptığı yolun en son, en dik kısmını da aşmalı ve yeni değişimlerden geçmelidir. Eğer o, bu rizikonun hakkından gelirse, kaderi, bütün gerçeklerin üstünde duran yetkin gerçeğe, bütün kökenlerin biçimsiz kökenine,

*yine de her şey olan 'hiç'e rastlar, onun tarafından yutulur ve onun içinden yeniden doğar." (Herrigel,1994: 66-67).*

Madenleri işleme sürecinde oluşan *morfik alan*, tüm evrene yayılarak bir yerlerde etkili olma niteliğine sahiptir. Daha farklı söyleyişle, özne ile nesnenin karşılıklı çekimlere bağlı değişim ve dönüşümü yani evrimleşme uygulamaları, tüm evrende etkisini anında gösterir ve bu etkinin yaşamasına imkân tanır. Bu bağlamda, olayların tekrarlanması olarak tanımlanan *morfik rezonans*, meydana gelen herhangi bir olayın bir çeşit titreşimli şifresini oluşturur; evren de, söz konusu şifreye uygun olarak olayın tekrarını gerçekleştirir. Maddesel alanda görülen bu değişim özellikleri, morfik alanların morfik rezonans bağlamında bir tür karşılıklı evrensel bilgi akışkanlığına işaret ettiği gibi gerek insan hafızasında ve gerekse maddenin en küçük parçası olan moleküllerde bilgi ve deneyim şeklinde kayıt altına alınarak kaybolmaları da engellenmiş olur. Söz konusu evrensel etkileşim ve bilgi akışkanlığı şöyle de izah edilebilir: Bir insan herhangi bir konuya ilişkin farkındalık yaşadığında, başkalarının da aynı anda farkındalık yaşaması muhtemel bir durumdur. Doğanın akışkanlığı anlamına da gelen morfik alanlarda oluşan bir olay veya olgu, anında diğer yerlerde de etkisini hissettirebilir. *Bireyselliği* dışlayan bu değişim ve dönüşüm, eş zamanlı olarak anında her yerde yaşanabilir. Çünkü, evrende belirli bir frekansta tüm zamanlar -katı nedenselliğin tersine- bir ve bütün olduğundan, hem sezgisel gücü yüksek bir işlemci hem de işlem gören şeyler, geniş kapsamlı evrimsel süreçleri gerçekleştiren iç zaman (dünyevi) ile dış zamanı (zamansızlığı) bilinç düzeyinde bir bütün hâlinde aynı anda, yani eş zamanlı tecrübe edebilirler. Eş zamanlılığın izahına açıklık getiren morfik rezonans kuramı, esasında evrensel imge, tema ve deneyimlerin kolektif bilinç dışında kaydedilmiş olduğu gerçeğine de işaret eder.

*Biçimlendirici alan* olarak da bilinen morfik alan, tabiatla canlı etkiler meydana getirmek için az bir enerjiye ihtiyaç duyar. Yani doğadaki oluş süreçleri küçük enerji miktarından etkilenen mikro düzeylerde başlar. (Örneğin bir elma ağacının oluşumu, küçük bir tohumda çok az miktarda etkin olan enerjiden başlar.) En küçük düzeydeki bu embriyonik moleküller, olaylar esnasında mümkün olan en küçük güçler olarak daha sonraki gelişmelerinde birbirlerini çekerek geniş kapsamlı enerji alanları oluştururlar (Combs-Holland, 1998: 57). Küçük bir enerjinin geniş etkileşim ve çekim alanları oluşturarak varlığın sınırsız çoğalması durumu, aynı zamanda, varlığın birliğine de işaret eder. İran'ın yetiştirdiği büyük şairlerden Feridüddin-i Attâr bu hususu şöyle şiirleştirmiştir:

*O, ışığından bir şua gösterdi,  
âlem dolu lambalarla;  
Bir tek tohum ekti  
Yetiştirdi tüm bu meyveler!*



Çilecilik yönteminde metaller ile şarabın tasfiye ve bileşim işlemlerinin, bireyin nefsinin arındırma ve ruhsal olgunlaşma aşamalarında tecrübe ettiği zor ve zahmetli süreci temsil ettiğini söylemiştik. Nefis terbiyesi ve kalp / zihin tasfiyesi (üst beyin olumsuz duygu ve düşüncelerden arındırılması) sonunda aydınlanan üst beyin, alt beyinle özdeşleşerek içi, ışığa dönüşmüş saf şarapla dolu parlak metal kadeh gibi semaya (miraca; kişisel kolektif bilinç dışının içerdiği hazineler / sezgili bilgiler dünyasına; yani ilk duruma, kök örneklerle) yükselir. Sarı şarabın Soma'ya (beyaz şaraba) dönüşümünde söz konusu edilen çilecilik uygulamaları, madenlerin kimyasal işlemleri için de aynıyla geçerlidir. Çünkü simya simgeciliğinde bu arınmaların anlamı, maddenin (simgesel anlamda insan zihninin) kirlerinden (günahlarından) kurtularak temizlenmesi demektir. Günahsız, arınmış olma hâli, tıpkı spermin yumurtayı dölediği anda ortaya çıkan beyazlık, saflık gibi, rahmani tecellilerin pozitif enerjilerini kabul edebilecek yeteneğe sahiptir. Dolayısıyla düşmüş (ilk durumdan kopmuş; itibar kaybetmiş) insanın, tıpkı metal kadeh ve beyaz şarabın kimyasal işlemlerle arıtılmaları gibi, zor ve sıkıntılı bir süreci yaşaması; ilk yaratılıştaki saflık ve masumiyeti tekrar elde etmesi gerekir.

Kur'an, insanların kalplerini (zihinlerini) kademeli olarak arındırmaları için bazı kavram ve yöntemleri belirlemiştir. Bu kavramlardan biri "fitne"dir. Sözlükte *madenleri potada eriterek saflaştırmak* biçiminde tanımlanan fitne sözcüğü, eski kimyada, *sağlam olan kısmının çürüğünden ayrılması için 'altın'ın ateşe sokulması* olarak ifade edilmektedir. Söz konusu tanımlar, insanın kendini geliştirip olgunlaştırması için seçtiği / seçeceği zor ve sıkıntılı yollara girmesine de işaret eder (Râgıb el-İsfahanî, 2015: 728-730). Azabın kaynaklandığı şey (Tevbe/49) biçiminde tanımlanan fitne, kimi zaman da *sınama* ve *deneme* anlamıyla karşılanmıştır. (Tâ-Hâ/40).

Fitne ifadesi, Kur'an'da yer yer *yıpratma*, *yıpranma*, *aşındırma*, *sınama*, *deneme*, *yükümlülük altına sokma* vb. anlamlara gelen "belâ" kelimesi yerinde kullanılır. Bu bağlamda, insanın hayır veya şer ile denenmesi söz konusu olması (Enbiya/35) yanında, fitnenin sadece şiddet ile ilişkisinin bulunması da dikkat çekici bir husustur (Bakara/102). Kur'an'da, insanların, kendilerinden ötürü uğrayacakları fitneye (mal, mülk, çocuklar, eşler vb.) de gönderme yapılmaktadır (Tegâbün/14-15, Âli İmrân / 14). Yeryüzünün nimet ve süsleri insanın, ancak *güzel iş* yapması için imtihan vesilesi olduğu bildirilmiştir (Kehf/7).

Fitneye / belâyâ çarpılmadan gerçek mümin olunmayacağı; *iman ettim* demekle azaptan kurtulmanın imkânsızlığı gibi hususlar, insanın bu dünyada sıkı bir sınavdan geçireceğine işaret sayılır (Ankebut/1-2, Tevbe/26, Muhammed/31). Enfâl / 37'deki: "Murdar olanı temizden ayırt etmek için..." şeklindeki ibareyi, samimi müminleri riyakârlardan ayırmak manasında olduğu kadar, insanın fitratında bulunan zıtlıkları (iyi-kötü, güzel-çirkin, doğru-yanlış, yararlı-yarasız vs.) çözmek, ayırmak şeklinde anlamak da uzak bir ihtimal değildir.





imkânlarına sahip olması demektir. Bu anlayış, insanın kendine uygun gelişim koşullarını sağlayan yasalara uyumunu gerekli kılar (Fromm, 2019: 115).

Ölüm ve hayat, her ne kadar birbirine zıtmış gibi görünse de aslında birbirini bütünleyen; varoluşları birbirlerine bağlı bulunan, varlıkta oluş ve oluşta varlık imkânları için gerekli olan hâllerdir. Ölüm ile doğum, yani bozulmuş ve oluş birbirine zıt yönleri olmasına rağmen, aynı nitelikleri taşıyan olgulardır. Çünkü, bir çevrimin sonu, bir diğerinin başlangıcıyla zorunlu olarak çakışır. Çakışma durumunda, devrelerin birinden ötekine geçiş sağlanarak kozmik çevrim tamamlanmış sayılır. Hâliyle, ölüm, insana özgü doğumun bir hâlden ötekine doğal geçişinin doğrudan sebebidir. Söz konusu değişimlerin olmadığı ortamlarda hayattan söz edilemeyeceği gibi, bunlardan birinin bulunmaması durumunda diğerinden de bahsetmek imkânsızdır. Hâllerin değişmesinde, sebep sonuç ilişkisine dayanan dünyevi / ardışık zaman değil, ölüm ve hayatın özdeşliğini ifade eden eş zamanlılık hüküm sürer. Farklı anlatımla, burada metafiziksel bir özdeşlikten söz etmek mümkündür (Guénon, 2001: 122).

Ayette (Mülk / 2) önce hayat değil de *ölüm*, yani *hiçlik* kavramının zikredilmesi gözden kaçırılmaması gereken önemli bir husustur. Önce ölümün, sonra da hayatın yaratılması konusu başka surelerde de ifade edilmiştir (Mü'min / 11, Bakara / 28). Ayetlerden anlaşılacağı üzere, insanoglunun ölüm ve hayatı iki kere gerçekleşir. Birinci ölüm, insanın bir hiç yani toprak olma hâlidir. İlk hayat, işte bu hiçten, topraktan (topraktaki elementlerden) çok uzun zamanları kapsayan aşamalar hâlinde oluşturulmasıyla başlar. İkinci ölüm ise, dünyadaki hayatın, ömrün sona ermesiyle gerçekleşen fiziksel / bedensel tükenişi ifade eder. İkinci yaratılış da dinsel anlamda ahirette gerçekleşecektir. Ancak, burada ele alınacak ölüm ve hayat anlayışı, bedensel ölüm veya ahiretteki diriliş değil, anılan ayetin (Mülk/2) sınırları içerisinde, insanın hayatta iken tecrübe ettiği / edeceği *erginleştirici / olgunlaştırıcı ölüm ve diriliştir* (bk. not 3).

Ölümlülük fikri, insanın yararlanabileceği imkân ve ihtimaller alanıdır; yani, onlar, yeni oluşumların fırsatlarını yaratır. Heidegger'in deyişiyle ölüm insan için *aşılabilir saklı bir imkândır*; aynı zamanda varlığa ait bir parçadır. Yoktan yaratma fikrinin yanlışlığı, insanın ölümle de yok olmayacağını delilidir (Gray, 20019: 19). Dolayısıyla, varlığı izafi olsa da Zorunlu ve Mutlak Varlık'ın izlerini taşıyan ve çok uzun zamanlara yayılmış çeşitli aşamalardan, değişim ve dönüşümlerden geçerek şekil ve anlam yönünden en güzel, en mükemmel kıvamını bulmuş olan insanın, yoktan yaratıldığı veya ölümüyle de yok olacağı gibi iddialar kabul edilemez. Zira, yukarıda belirttiğimiz üzere, yoktan yaratılma inancı, kişiyi, aynı zamanda ölümle yok olacağı düşüncesine götürür. Özetle diyebiliriz ki, insanın bedensel ölümü, tekrar yaratılmak üzere, ilk ölümü gibi toprakta hiçleşmesidir; bunun anlamı da yok olmak değil, tam tersine yeni oluşlara imkân hazırlamaktır. Benzer şekilde, madenin değişim ve dönüşüm süreçleri sonunda soylu bir metal hâline gelmesi gibi, insan da zihinsel ve ruhsal arınmalarla hakikat ışığına maruz kalarak izafi varlığından

sıyrılır; son evrede, manevi ölümü (erginleştirici ölüm) tadarak gerçek insan (erginleştirici hayat) kimliğini kazanma bahtiyarlığına ulaşır.

Olmak için ölmek gerekir; çünkü, ölüm, hayatın sonu veya yok oluş değil, aksine hayatın oluşturucu, kurucu ögesidir. Ölümde Hayat adlı eserin yazarı ve Ölüme Yakın Deneyimler araştırmacısı Dr. Kenneth Ring, ölüm, bilincin bir boyuttan diğerine geçişidir, der (Talbot, 2017: 345). Demek oluyor ki ölüm ve hayat iç içedir; varoluş ve bozuluş, varlık alanında birbiriyle bağıntılı olarak her an yaşanmaktadır. İzafi varlıklarda hayat, kesintisiz düz bir çizgi hâlinde devam edemez; çünkü onlar, süreli ve görelî varlıklarını her an ölüm ve hayatı tecrübe ederek sürdürürler. Kadeh üretimi için nasıl madenler potada eritilerek bozuluş işlemine tabi tutuluyorsa, insan da kendi gerçekliğini ancak kişisel benliğini, bireyselliğini hiçleştirerek, yani boyut değiştirerek gerçek benliğini, asli varlığını keşfedebilir. Bunun için ilk uygulama, insanı kötülüğe sevk eden nefsi çirkinliklerinden ve kalbi / zihni de mantık dışı düşünce ve inançlardan temizlemek olmalıdır. Böylece Mutlak Benlik'e katılarak kendini gerçekleştiren bilinçli ruh, bireyselliği aşmak suretiyle kâmil *insan* hüviyeti kazanmış olur.

Madenlerin kimyasal işlemlerle saflaştırılmasına benzer şekilde, insanın da gerçek benlik kazanabilmesi için çilecilik yöntemiyle sıkıntı ve meşakkatlerle (nefis terbiyesi, kalp / zihin tasfiyesi) sınanması, denenmesi gerekir. Diğer anlatımla, kişinin kendini gerçekleştirmesinin yolu gayet zor ve zahmetlidir. Örneğin, Âdem'in bulunduğu cennetin çölleşmesi, bireyin erginleşme sürecinde maruz kalacağı zorluk ve sıkıntıları temsil eder. Anılan kavram (çöl), zıtların bileşimini (ölüm ve hayat) temsil eden en önemli öğelerden güneş imgesini de çağrıştıran söz konusu sıkıntı ve zorluğun ne denli fazla olduğuna imada bulunur. Anılan imgeler (çöl ve güneş), bireyin, evrensel benliği elde edebilmesi için izafi varlığından sıyrılarak manevi ölümü yaşaması gerektiğine gönderme yapar. Sonuçta, Âdem'in; sınanmak, denenmek maksadıyla dünya cennetinden çıkarılma olgusunu, yani bulunduğu cennetin çölleşmesini bu bağlamda düşünmek daha doğru olacaktır.

Örnek ayette (Mülk/2) *yıpratmak* -ki madenlere uygulanan kimyasal işlem süreçlerini anımsatır- anlamına gelen "belalandırmak" (belaya uğratmak), insanın sıkıntıya itilerek imtihan edilmesi demektir. Anılan ayeti, ölümün gerçekliği unutulmadan güzel ve yararlı bir hayatın ancak akıl, bilgi ve çalışmanın yanı sıra karşılaşılabilecek güçlüklerle göğüs germek ve sabretmek suretiyle elde edilebileceği şeklinde anlamak mümkündür. Söz konusu yıpranma hâli, insanın, zihinsel ve ruhsal gelişimini sağlayacağı gibi, hayatın gayesi ve değerini daha iyi anlamasına da vesile olacaktır. Bilgili ve deneyimli kişi, Allah'a tam teslimiyetle hem mutlu olur hem de özgürleşerek asli varlığına (fitratındaki saflık ve masumiyete) dönme imkânı elde eder. Çünkü, bilgi ve tecrübe, hakiki imana açılan yolu aydınlatan değerlerdir.

Erginleştirici ölümün imkân tanıdığı bu kutlu doğum, kişinin bu dünyada iken sağlam bilgiyle donanmış olarak ikinci hayata geçişini anlatır. Aynı şekilde işlemci de kadehi oluşturmak için madenlere uyguladığı













3. Makalemizin, Mülk / 2'de zikredilen ölüm ve hayat kavramlarını tefsir etmek yahut onların dinsel yorumlarını yapmak gibi bir iddiası yoktur. Ancak amacımız, insanın ruhsal ve zihinsel gelişimi, tekâmülü yönünden söz konusu kavramların mecazi anlamları üzerinde fikir yürütmektir. Zira, bu ayet, ölüm ve hayat ile ilgili hem gerçek hem de mecazî açılardan -bütün müteşabih ayetlerde olduğu gibi- üzerinde düşünme ve yorum yapabilmemize imkân sağlayacak düzeyde sınırsız anlam genişliğine sahiptir.

4. Tasavvufi ifade olan *ölmekten önce ölmek* ilkesi, genellikle, nefsi öldürmek veya dünya nimetlerinden sürekli yoksun bırakmak şeklinde anlaşılmaktadır. Söz konusu anlayış, tamamen yanlış olması yanında ne İslâm inancına ne de akla uygundur. Anılan ilkeden anlaşılması gereken, nefsin olumsuzluklarından, çirkinliklerinden arındırılmasını; sahip olduğu gücün, ıslah ve terbiye edilerek iyi ve yararlı işlerde etkin kılınmasını sağlamaktır. Kaldı ki insanın nefsini öldürmeye ne gücü yeter ne de bunu yapmaya izinli ve yetkilidir.

İçsel gelişim ve aydınlanma sürecinde değişim ve dönüşüm uygulamaları ancak nefis alanında yapılabilir. Bu zorlu sürecin sonunda elde edilecek en önemli, en değerli kazanımlardan biri, kuşkusuz, biyolojik aklın beşerî akla dönüşümüdür. Zira, çevreden veya alt beyinden üst beyine hücum eden olumsuz düşünce ve dürtüler, ancak beşerî aklın kontrolünde sağlıklı bilgi ve sistemli düşünme (tefekür; düşünce zinciri oluşturmak) ile olumlu ve yararlı hâle getirilebilir.

Nefis; bedenın canlı tutan ilkesine, bedensel yapı ile ruh arasındaki aracıya, insan varlığının ruhsal yaşam yoluyla tekâmülü yönüne işaret eder (Chittick, 1997: 165). Nefsin olgunlaşması, "düşkünlük" hâlini ortadan kaldırarak insanda bireyleşme bilincinin gelişimi için ortam yaratır. Kişisel benlik veya ego da diyebileceğimiz nefsin arınma süreçlerinde tecrübe ettiği / edeceği bazı aşamalar sonunda, yani kötülüğe özendirilen nefsin (nefsi emmarenin) *doyuma ermiş* nefse (nefsi mutmainne) dönüşmesiyle kişi, *düşkünlük* hâlimden kurtularak kâmil birey düzeyine yükselir. Zira, bilinç ile bilinç dışının bütünleşmesi ancak dönüşüm ile birlikte gerçekleşir. Aşkın ve içkin olan Kendilik'te öteki'ni özümsemiş insan, her zaman aynı kalmaz; onun dünya görüşü ve modelinde, dolayısıyla da hayatında sarsıcı bir değişim kaçınılmazdır (Saydam, 2001: 14). Bu sarsıcı değişimi birey, kök örneği ile özdeşleşerek yitirdiği ilk durum ve geleneği tekrar hissetme, algılama biçiminde tecrübe edebilir.

### Kaynakça

- Adonis. (2004), *Arap Poetikası*, (Çev.) Emrullah İşler, İstanbul.
- Aschoff, Jürgen vd. (1994), *Zaman Nasıl İçimizde Niçin Dışımızda*, (Çev.) Yılmaz Öner, İstanbul.
- Âsım Efendi (Mütercim). (2000), *Burhân-ı Katı*, (Haz.) Mürsel Öztürk-Derya Örs), Ankara.

- Burckhardt, Titus. (1997), *Akılın Aynası*, 2. Baskı, (Çev.) Volkan Ersoy, İstanbul.
- \_\_\_\_\_ (2005), *İslâm Sanatı, Dil ve Anlam* (Çev.) Turan Koç, İstanbul.
- Campbell, Joseph. (2020), *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*, (Çev.) Sabri Gürses, 6. Baskı, İstanbul.
- Candan, Ergun. (2005), *Antik Mısır Sırları*, İstanbul.
- Chittick, William. (1997), *Varolmanın Boyutları*, (Çev.) Turan Koç, İstanbul.
- Combs, Allan, Holland, Mark. (1998), *Eşzamanlılık, Bilim, Mit ve Kozmik Şakacı* (Çev.) Cüneyt Kurdoğlu, İstanbul.
- Doğan, Muhammed Nur. (2004), *Fatih Divanı ve Şerhi*, İstanbul.
- Eliade, Mircea. (1993), *İmgeler Simgeler* (Çev.) Mehmet Ali Kılıçbay, İstanbul.
- \_\_\_\_\_ (2002), *Babil Simyası ve Kozmolojisi*, (Çev.) Mehmet Emin Özcan, İstanbul.
- \_\_\_\_\_ (2003), *Demirciler ve Simyacılar*, (Çev.) Mehmet Emin Özcan, İstanbul.
- Fordham, Frieda. (2004), *Jung Psikolojisinin Ana Hatları*, (Çev.) Aslan Yalçın, 6. Baskı, İstanbul.
- Fromm, Erich. (2019), *Sahip Olmak Ya Da Olmak*, (Çev.) Aydın Arıtan, 8. Baskı, İstanbul.
- Gray, J. Glenn. (2019), "Yakın Dönem Batı Felsefesinde Ölüm Fikri", *Arthur Schopenhauer, Ölümün Anlamı*, (Çev.) Ahmet Aydoğan, 4. Baskı, İstanbul.
- Guénon, René. (2001), *Yatay ve Dikey Boyutların Sembolizmi*, (Çev.) Fevzi Topaçoğlu, İstanbul.
- \_\_\_\_\_ (2004), *Niceliğin Egemenliği Çağın Alâmetleri*, (Çev.) Mahmut Kanık, 2. Baskı, İstanbul.
- \_\_\_\_\_ (2014), *Âlemin Hükümdarı*, (Çev.) İsmail Taşpınar, 2. Baskı, İstanbul.
- Herrigel, Eugen. (1994), *Yay ile Ok Atma Sanatında Zen*, (Çev.) Sedat Umran, 2. Baskı, İstanbul.
- Hüseyin Remzî. (1305), *Lugat-i Remzî*, C. I, İstanbul.
- Jung, C. Gustav. (2001a), *İnsan Ruhuna Yöneliş*, (Çev.) Engin Büyükin, 4. Baskı, İstanbul.
- \_\_\_\_\_ (2001b), *Dört Arketip*, (Çev.) Saffet Murat Tura, İstanbul.
- Kavruk, Hasan. (2001), *Şeyhülislam Yahya Divanı*, Ankara.
- Kaya, Nusret. (2004), *Evrenin Dili*, İstanbul.

